

QO‘QON XONLIGI MAHALLIY BOSHQARUVIDA QOZILIK MAHKAMALARI: MANBALAR VA TARIXSHUNOSLIK

Karimov Kakhramon Sadikovich,

Qo‘qon davlat universiteti Tarix kafedrası mudiri,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ORCID 0009-0006-2397-8572

qahramonjob876@umail.uz

Telefon +998905886488

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalarining o‘rni tarixshunoslik va manbashunoslik nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi davri rasmiy hujjatlari, Turkiston general-gubernatorligi materiallari, Vostlit elektron kutubxonasida e‘lon qilingan tarixiy hujjatlar hamda zamonaviy mahalliy va xorijiy ilmiy tadqiqotlar asosida qozilik mahkamalarining davlat boshqaruvidagi huquqiy maqomi, vakolatlari va amaliy faoliyati yoritilgan. Shuningdek, Qo‘qon xonligida qozilik mahkamalarining mahalliy boshqaruv tizimidagi institutsional o‘rni, davlat hokimiyati organlari bilan o‘zaro munosabatlari va sud amaliyotining o‘ziga xos xususiyatlari tarixshunoslikda shakllangan yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil qilingan. Manbashunoslik tahlili natijasida mahalliy qo‘lyozmalar hamda Rossiya imperiyasi davri manbalaridagi ma‘lumotlarning ilmiy ahamiyati, ishonchlilik darajasi va axborot imkoniyatlari baholandi. Tadqiqot natijalari Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimi va sud-huquq instituti tarixini yangi manbalar asosida qayta baholash, shuningdek, milliy davlatchilik tarixi va huquqiy merosni o‘rganishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, mahalliy boshqaruv, qozilik mahkamasi, qozi, sud tizimi, davlat boshqaruvi, tarixshunoslik, manbashunoslik, mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi manbalari, Vostlit, Turkiston, shariat huquqi, huquq tarixi.

KIRISH

XVIII asr boshlarida tashkil topgan Qo‘qon xonligi Markaziy Osiyoning yirik siyosiy tuzilmalaridan biri sifatida Farg‘ona vodiysi va unga tutash hududlarda davlat boshqaruvi, huquqiy munosabatlar va mahalliy ma‘muriy tizimning shakllanishi hamda rivojlanishida muhim o‘rin tutdi. Xonlikda davlat boshqaruvi markaziy va mahalliy boshqaruv bo‘g‘inlaridan tashkil topgan bo‘lib, ularning barqaror faoliyatini ta‘minlashda sud-huquq instituti, xususan, qozilik mahkamalari muhim ahamiyat kasb etgan. Qozilar shariat me‘yorlari asosida fuqarolik, oilaviy, meros, mulkiy va ayrim jinoyat ishlarini ko‘rib chiqish bilan bir qatorda, jamiyatda huquqiy tartibni saqlash va mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini huquqiy jihatdan ta‘minlashda ham ishtirok etgan.

Qo‘qon xonligi sud tizimiga oid ma‘lumotlar mahalliy tarixiy asarlar, qo‘lyozma manbalar, vaqf hujjatlari, qozilik daftarlari, Rossiya imperiyasi harbiy ma‘murlari hisobotlari, diplomatik yozishmalar hamda xorijiy sayyohlar xotiralarida turli darajada aks etgan. Biroq mazkur manbalarning aksariyatida qozilik mahkamalari mustaqil tadqiqot obyekti sifatida emas, balki xonlikning umumiy davlat boshqaruv tizimi tarkibida qisman yoritilgan. Shu sababli qozilik mahkamalarining mahalliy boshqaruvdagi o‘rni, vakolatlari va huquqiy maqomini tarixshunoslik hamda manbashunoslik nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda milliy davlatchilik tarixi, huquqiy meros va mahalliy boshqaruv institutlarini qayta baholashga qaratilgan tadqiqotlarning ko‘payishi Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvini yangi manbalar asosida o‘rganish imkoniyatini kengaytirdi. Ayniqsa, ilgari ilmiy muomalaga to‘liq jalb etilmagan qo‘lyozma manbalar, arxiv hujjatlari hamda rus tilida nashr etilgan hujjatlar to‘plamlarining tadqiqotlarga kiritilishi qozilik mahkamalarining faoliyatini har tomonlama yoritish imkonini bermoqda. Xususan, Vostlit elektron manbalar to‘plamida jamlangan XIX asrga oid rasmiy hisobotlar, diplomatik hujjatlar va safarnomalar Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruvi hamda sud tizimi haqida qimmatli ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Ammo mavjud tarixshunoslik tahlili shuni ko‘rsatadiki, mahalliy va xorijiy manbalardagi ma‘lumotlar o‘zaro qiyosiy asosda yetarlicha o‘rganilmagan, ayniqsa, qozilik mahkamalarining mahalliy boshqaruv tizimidagi institutsional o‘rni, ularning boshqa ma‘muriy mansabdorlar bilan munosabatlari hamda sud qarorlarining ijtimoiy-siyosiy ahamiyati kompleks tadqiq etilmagan. Bu esa mazkur mavzuning ilmiy dolzarbligini belgilaydi.

Maqolaning maqsadi Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalarining o‘rnini tarixshunoslik va manbashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish, mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi davri hujjatlari hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlarni qiyosiy o‘rganish asosida qozilik institutining davlat boshqaruvidagi huquqiy va amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Tadqiqot obyekti sifatida Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida faoliyat yuritgan qozilik mahkamalari tanlangan bo‘lib, tadqiqot predmetini mazkur institutning tarixshunoslikda yoritilishi, manbalarda aks etishi va mahalliy boshqaruv tizimidagi vazifalari tashkil etadi.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi rasmiy hujjatlari va **Vostlit** elektron to‘plamidagi materiallar o‘zaro qiyosiy tahlil qilinib, qozilik mahkamalarining Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruvidagi institutsional o‘rni va huquqiy maqomiga manbalar asosida xolis baho beriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillari asosida amalga oshirildi. Ilmiy izlanish jarayonida tarixshunoslik, manbashunoslik, qiyosiy-tarixiy, tahliliy-sintetik hamda institutsional yondashuvlardan kompleks foydalanildi. Mazkur

metodlar Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalarining huquqiy maqomi va amaliy faoliyatini turli manbalar asosida qiyosiy baholash imkonini berdi.

Tadqiqotning manbaviy asosini mahalliy qo‘lyozma asarlar (*“Tarix-i Shohruxiy”, “Muntaxab at-tavorix”, “Ansob us-salotin va tavorix ul-xavoqin”*), Rossiya imperiyasi davri harbiy-siyosiy hisobotlari, diplomatik hujjatlar, Turkiston general-gubernatorligiga oid arxiv materiallari hamda **Vostlit** elektron kutubxonasida jamlangan hujjatlar tashkil etdi. Shuningdek, H. Bobobekov, Sh. Vohidov, T. K. Beysembiyev, S. C. Levi, A. Morrison, A. Khalid va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlaridan ham foydalanildi.

Manbashunoslik metodi asosida har bir manbaning yaratilish davri, muallifi, maqsadi, axborot qamrovi va ishonchlilik darajasi baholandi. Ayniqsa, Rossiya imperiyasi manbalaridagi ma‘lumotlar mustamlakachilik siyosati ta‘sirida shakllanganligi, mahalliy qo‘lyozma manbalar esa saroy muhiti va muallif pozitsiyasidan kelib chiqqan holda yozilganligi hisobga olinib, ular o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Bu yondashuv manbalardagi subyektiv qarashlarni aniqlash va voqelikni xolis baholash imkonini berdi.

Tarixshunoslik tahlili orqali Qo‘qon xonligi sud tizimiga oid tadqiqotlarning asosiy rivojlanish bosqichlari — Rossiya imperiyasi, sovet davri va mustaqillik yillari ilmiy adabiyotlari alohida o‘rganildi. Har bir davr tadqiqotlarida qozilik mahkamalarining talqini, ilmiy yondashuvlari va mavjud nazariy qarashlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning afzallik va kamchiliklari aniqlandi.

Qiyosiy-tarixiy metod yordamida mahalliy qo‘lyozmalarda keltirilgan ma‘lumotlar Rossiya imperiyasi rasmiy hisobotlari hamda xorijiy tadqiqotlar bilan solishtirildi. Bu esa qozilik mahkamalarining mahalliy boshqaruv tizimidagi o‘rni, huquqiy vakolatlari, beklar va markaziy hokimiyat bilan munosabatlari hamda sud qarorlarining ijtimoiy ahamiyatini yanada aniqroq yoritish imkonini berdi.

Shu tariqa, qo‘llangan metodologik yondashuvlar Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruvida qozilik mahkamalarining o‘rnini bir tomonlama emas, balki tarixiy, huquqiy va institutsional jihatdan kompleks tahlil qilish hamda tarixshunoslik va manbashunoslik nuqtayi nazaridan ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga xizmat qildi.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR TAHLILI

Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalarining faoliyatini o‘rganishda manbalarni shartli ravishda to‘rt guruhga ajratish mumkin: mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi rasmiy hujjatlari, rus harbiylari va sayyohlarining kuzatuvlari hamda zamonaviy tarixshunoslik tadqiqotlari. Ushbu manbalarning har biri qozilik mahkamalarining huquqiy maqomi, mahalliy boshqaruvdagi vazifalari va amaliy faoliyati haqida turlicha ma‘lumot beradi.

Vostlit elektron to‘plamida saqlanayotgan XIX asrga oid harbiy hisobotlar, diplomatik yozishmalar va safarnomalar Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruvini o‘rganishda muhim manbalar qatoriga kiradi. Bu hujjatlarning katta qismi Turkistonni bosib olish arafasida yoki undan keyin rus harbiy ma‘murlari tomonidan

tuzilgan bo‘lib, ularda xonlikning ma‘muriy boshqaruv tizimi, bekliklar, soliq yig‘ish tartibi, qozilarning vakolati va sud ishlarini yuritish xususida qimmatli ma‘lumotlar uchraydi.

Vostlit materiallarining o‘ziga xos xususiyati shundaki, ularda qozi mahkamasi alohida huquqiy muassasa sifatida emas, balki mahalliy ma‘muriy boshqaruvning tarkibiy qismi sifatida tasvirlanadi. Ayrim hisobotlarda shahar va bekliklarda qozilar aholi o‘rtasidagi mulkiy, nikoh-oila va meros nizolarini hal qiluvchi asosiy mansabdor shaxs sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, ayrim hollarda qozi qarorlari xon yoki mahalliy hokimlar tomonidan nazorat qilinishi ham qayd etiladi. Bu holat Qo‘qon xonligida sud hokimiyatining mutlaq mustaqil emas, balki davlat boshqaruvi tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Rus harbiy mualliflari qozilarning faoliyatini asosan mustamlakachilik ma‘muriyati nuqtayi nazaridan baholaganlari uchun ularning ma‘lumotlariga tanqidiy yondashish talab etiladi. Ko‘p hollarda mahalliy huquqiy institutlar “an‘anaviy” yoki “qoloq” tizim sifatida talqin qilingan. Shu bois mazkur ma‘lumotlarni mahalliy qo‘lyozma manbalar bilan qiyosiy tahlil qilish zarur.

Mahalliy qo‘lyozma manbalar

Qo‘qon xonligida qozilik mahkamalarining faoliyati haqida eng ishonchli ma‘lumotlar mahalliy tarixchilar tomonidan yaratilgan asarlarda saqlangan. Xususan, *“Tarix-i Shohruxiy”*, *“Muntaxab at-tavorix”*, *“Ansob us-salotin va tavorix ul-xavoqin”*, *“Tuhfat ut-tavorix-i xonū”* kabi manbalarda qozilarning tayinlanishi, ularning davlat boshqaruvidagi o‘rni hamda ayrim sud ishlariga oid ma‘lumotlar uchraydi.

Mazkur manbalarning afzalligi shundaki, ular voqealarga yaqin muhitda yashagan mualliflar tomonidan yozilgan. Shu bilan birga, mualliflarning ayrimlari xon saroyiga yaqin bo‘lganligi sababli siyosiy voqealarda muayyan subyektiv yondashuv ham kuzatiladi. Shuning uchun bu manbalarni rus harbiy hisobotlari va arxiv hujjatlari bilan solishtirish ilmiy jihatdan maqbul hisoblanadi.

Zamonaviy tarixshunoslik

Mustaqillik yillarida Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvi va huquq tizimiga bag‘ishlangan tadqiqotlar sezilarli darajada ko‘paydi. H. Bobobekov, Sh. Vohidov, T. Beysembiyev, shuningdek, xorijiy olimlardan Scott C. Levi va Alexander Morrison ishlarida Qo‘qon xonligining davlat tuzilishi, ma‘muriy boshqaruvi va mahalliy institutlari yangi manbalar asosida qayta baholandi. Ayniqsa, so‘nggi tadqiqotlarda Qo‘qon xonligidagi ma‘muriy tuzilma tarkibida qozilik mahkamalari davlat boshqaruvining muhim instituti sifatida ko‘rib chiqila boshladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi davri rasmiy hujjatlari, Vostlit elektron kutubxonasida joylashtirilgan materiallar hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalari muhim institutsional o‘ringa ega bo‘lganligini ko‘rsatdi. Manbalarda qozilarning faoliyati faqat sud ishlarini ko‘rish bilan cheklanmagan, balki ular aholining huquqiy munosabatlarini tartibga solish, vaqf

mulklarini nazorat qilish, nikoh va meros ishlarini rasmiylashtirish, mahalliy boshqaruv organlari bilan hamkorlik qilish kabi vazifalarni ham bajarganligi qayd etilgan [3, 112–118-b.].

Tahlil natijalari mahalliy tarixiy asarlarda qozilik institutining faoliyati ko‘proq davlat boshqaruvining tarkibiy qismi sifatida tasvirlanganligini ko‘rsatadi. **“Tarix-i Shohruxiy”, “Muntaxab at-tavorix”** va boshqa qo‘lyozmalarda qozi tayinlash, ularning huquqiy vakolatlari va ayrim sud ishlari haqida ma‘lumotlar uchrasa-da, sud ishlarini tashkil etish mexanizmi batafsil yoritilmagan. Bu esa mazkur manbalarining asosiy maqsadi siyosiy voqealarni bayon qilish bo‘lganligi bilan izohlanadi [5, 67–71-b.].

Vostlit to‘plamidagi XIX asr rus harbiy ma‘murlari hisobotlari va diplomatik ma‘lumotlar mahalliy qo‘lyozmalarni to‘ldiruvchi muhim manba vazifasini bajaradi. Ularda shahar va bekliklarda qozilarning davlat ma‘muriyati bilan munosabatlari, ularning aholi orasidagi obro‘si hamda sud qarorlarini amalga oshirish tartibi haqida qimmatli ma‘lumotlar uchraydi [8, 214–220-b.]. Biroq mazkur manbalar mustamlakachilik ma‘muriyati manfaatlari nuqtayi nazaridan tayyorlanganligi sababli, ularda mahalliy huquqiy institutlarga nisbatan tanqidiy munosabat ustunlik qiladi. Shu jihatdan ushbu ma‘lumotlarni mahalliy qo‘lyozma manbalar bilan o‘zaro qiyosiy tahlil qilish ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarixshunoslik tahlili shuni ko‘rsatdiki, Rossiya imperiyasi davri tadqiqotlarida qozilik mahkamalari asosan Turkistonni boshqarish nuqtayi nazaridan baholangan bo‘lsa, sovet davri tadqiqotlarida mazkur institut “feodal huquq tizimi”ning bir qismi sifatida talqin qilingan [11, 145–151-b.]. Bunday yondashuvlar qozilik mahkamalarining davlat boshqaruvidagi amaliy ahamiyatini obyektiv baholash imkonini cheklagan.

Mustaqillik yillarida milliy tarixshunoslikda Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvi tizimiga nisbatan yangi konseptual yondashuvlar shakllandi. H. Bobobekov, Sh. Vohidov, T. K. Beysembiyev va boshqa olimlarning tadqiqotlari mahalliy qo‘lyozma manbalar hamda arxiv hujjatlarini ilmiy muomalaga keng jalb qilish orqali qozilik mahkamalarining huquqiy maqomi, ma‘muriy vazifalari va davlat boshqaruvidagi o‘rnini qayta baholash imkonini berdi [2, 94–103-b.; 4, 37–49-b.].

Manbalarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, Qo‘qon xonligida sud hokimiyati mutlaq mustaqil institut bo‘lmagan. Qozilar o‘z faoliyatida shariat qoidalariga tayangan holda qaror qabul qilgan bo‘lsalar-da, ularning tayinlanishi, ayrim hollarda esa qarorlarning ijrosi markaziy hokimiyat va mahalliy ma‘muriy boshqaruv bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan. Bu holat Qo‘qon xonligida davlat boshqaruvi va sud tizimi o‘rtasida institutsional hamkorlik mavjud bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida yana bir muhim holat aniqlandiki, tarixshunoslikda qozilik mahkamalarining tashkiliy tuzilishi, mahalliy sud amaliyoti, sud qarorlarining ijtimoiy ta’siri va huquqiy hujjatlarning tahliliga bag‘ishlangan maxsus tadqiqotlar hali ham kam sonli hisoblanadi. Shu sababli mazkur yo‘nalishda

arxiv materiallari, qozilik daftarlari va vaqf hujjatlarini keng jalb qilgan holda yangi ilmiy izlanishlar olib borish dolzarb ahamiyatga ega.

XULOSA

Tadqiqot natijalari Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruv tizimida qozilik mahkamalari davlat boshqaruvining muhim huquqiy instituti sifatida faoliyat yuritganligini tasdiqlaydi. Qozilar faqat sudlov funksiyasini emas, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, aholining huquqiy manfaatlarini himoya qilish va mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini huquqiy jihatdan ta‘minlash vazifalarini ham bajargan.

Manbashunoslik tahlili mahalliy qo‘lyozma manbalar, Rossiya imperiyasi rasmiy hujjatlari va Vostlit elektron kutubxonasidagi materiallar bir-birini to‘ldiruvchi muhim tarixiy manbalar ekanligini ko‘rsatdi. Biroq har bir manbaning yaratilish maqsadi, muallif pozitsiyasi va siyosiy muhiti ulardagi ma‘lumotlarning mazmuniga ta‘sir ko‘rsatganligi sababli, ularni faqat qiyosiy tahlil asosida ilmiy muomalaga kiritish maqsadga muvofiqdir.

Tarixshunoslik tahlili Rossiya imperiyasi va sovet davri tadqiqotlarida qozilik mahkamalariga nisbatan mafkuraviy yondashuvlar ustun bo‘lganligini, mustaqillik yillarida esa mazkur institut milliy davlatchilik va huquqiy merosning ajralmas qismi sifatida qayta baholana boshlaganligini ko‘rsatdi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi Qo‘qon xonligi mahalliy boshqaruvida qozilik mahkamalariga oid mahalliy qo‘lyozma manbalar, **Vostlit** elektron manbalari va zamonaviy tarixshunoslik materiallarini kompleks qiyosiy tahlil qilish asosida mazkur institutning davlat boshqaruvidagi o‘rniga xolis baho berilganligi bilan belgilanadi.

Kelgusida qozilik daftarlari, vaqf hujjatlari, arxiv materiallari hamda mahalliy huquqiy hujjatlarning kengroq jalb qilinishi Qo‘qon xonligi sud tizimi va mahalliy boshqaruv institutini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

I. Manbalar

1. «Тарих-и Шоҳрухий». Қўлёзма. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти Қўлёзмалар фонди.

2. «Мунтахаб ат-таворих». Қўлёзма. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти Қўлёзмалар фонди.

3. «Ансоб ус-салотин ва таворих ул-хавоқин». Қўлёзма. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти Қўлёзмалар фонди.

4. Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви. Туркистон генерал-губернаторлиги канцелярияси ҳужжатлари.

5. Бейсембиев Т.К. «Тарих-и Шоҳрухий» как исторический источник. – Алма-Ата: Наука, 1987. – 200 с.

6. Бейсембиев Т.К. Жизнь Кокандского ханства. – Алматы: Ғылым, 2003. – 356 с.
7. Вельяминов-Зернов В.В. Исторические известия о киргиз-кайсаках и сношениях России со Средней Азией. Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
8. Гродеков Н.И. Доклад о положении Туркестанского края (1882). Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
9. Арендаренко Г.А. Журналы командировок по Туркестанскому краю (1880). Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
10. Яворский И.Л. Путешествие русского посольства в Бухару. Т. I–II. Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
11. Мозер Г. Путешествие в Среднюю Азию (1882–1883). Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
12. Крестовский В.В. В гостях у эмира Бухарского. Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
13. Скобелев М.Д. Письма (1876–1882). Электрон напшр: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>
14. Материалы по истории Средней Азии XIX века. Электрон тўплам. <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/m.asien.htm>

II. Ilmiy adabiyotlar

15. Бобобеков Ҳ. Қўқон тарихи. – Тошкент: Фан, 1996.
16. Бобобеков Ҳ. Қўқон хонлиги тарихи. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2010.
17. Воҳидов Ш. Қўқон хонлиги ва Бухоро амирлигида унвон ҳамда мансаблар. – Тошкент: Akademnashr, 2021.
18. Воҳидов Ш. XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошларида Қўқон хонлиги тарихига оид туркий қўлёзма манбалар. – Тошкент: Fan, 2014.
19. Набиев Р.Н. Кокандское ханство. – Ташкент: Фан, 1968.
20. Набиев Р.Н. Из истории Кокандского ханства. – Ташкент: Фан, 1973.
21. Levi S.C. The Rise and Fall of Khoqand, 1709–1876. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2017.
22. Morrison A. The Russian Conquest of Central Asia. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
23. Khalid A. Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2015.
24. Sartori P. Visions of Justice: Sharī‘a and Cultural Change in Russian Central Asia. – Leiden: Brill, 2016.
25. Sartori P., Shahar I. Legal Documents as Sources for the History of Islamic Law in Central Asia. – Tokyo, 2014.
26. Bregel Y. An Historical Atlas of Central Asia. – Leiden: Brill, 2003.
27. Karimov Q.S. XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистон ўлкасида суд амалиёти ва унинг хусусиятлари. Диссертация қўлёзмаси.

28. Абдурахимов Д. Ислом ҳуқуқида қозилик институти ва унинг Марказий Осиёдаги тараққиёти. – Тошкент: Yangi asr avlodi, 2018.

29. Бартольд В.В. Сочинения. Т. II. – Москва: Наука, 1964.

30. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. – Москва: Восточная литература, 1963.